

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ГУМАНІТАРНИХ І СОЦІАЛЬНИХ НАУК
Кафедра публічного та приватного права

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських (практичних) занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право)
1 частина

«До друку, в світ дозволяю»

Декан _____

Протокол № _11___ від ____30.03.2026р.

Укладачі:

М.І. Антоненко

Л.В. Котова

*Весь цифровий і фактичний матеріал,
бібліографічні відомості перевірені.
Написання одиниць відповідає стандартам.*

Київ-2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Кафедра публічного та приватного права

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських (практичних) занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право»)
1 частина

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри публічного та
приватного права
Протокол №11 від 30.03.2026р.

Київ-2026

Методичні вказівки до семінарських (практичних) занять з дисципліни «Теорія держави і права» (для студентів за спеціальністю D8 Право. 1 частина / Укладачі: М.І. Антоненко, Л.В. Котова. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026. - 67с.

Методичне видання спрямоване на вивчення і засвоєння студентами на підставі лекційного матеріалу, теоретичної основи та практичного матеріалу з дисципліни «Теорія держави і права», а також поглиблення теоретичних знань студентів з навчальної дисципліни та формування навичок практичного застосування теоретичних знань.

Укладачі:

М.І. Антоненко, доц.

Л.В. Котова, проф.

Відповідальний за випуск:

М.І. Антоненко, доц.

Рецензент:

О.В. Шаповалова, проф.

З М І С Т

1. Вступ	5-7
2. Тематичні плани семінарських занять.....	8-56

Тематичний план 1 семестру

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК «ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ»

ТЕМА 1. Теорія держави та права як наука та навчальна дисципліна.

ТЕМА 2. Походження держави.

ТЕМА 3. Сутність та історичні типи держави.

ТЕМА 4. Форма держави.

ТЕМА 5. Функції, механізм та апарат держави.

ТЕМА 6. Державні органи влади в Україні.

ТЕМА 7. Держава і право.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК «ТЕОРІЯ ПРАВА»

ТЕМА 8. Поняття та сутність права.

ТЕМА 9. Соціальне регулювання і право.

ТЕМА 10. Норма права.

ТЕМА 11. Правова система, система права та система законодавства

ТЕМА 12. Форми (джерела) права.

ТЕМА 13. Система нормативно-правових актів.

3. Методи навчання.....	57
4. Методи контролю.....	57
5. Розподіл балів, які отримують студенти.....	58
6. Шкала оцінювання: національна та ECTS.....	58
7. Рекомендована література.....	59-66
8. Інформаційні ресурси.....	66

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Теорія держави і права» засвоєння теоретичних основ права, формування юридичного світогляду, та оволодіння юридичною термінологією для становлення сучасного висококваліфікованого правника на підставі вивчення найзначніших світових типів державно-правових систем, історії виникнення й розвитку головних інститутів держави і права, їх закономірностей і напрямів; засад теорії права як специфічного соціального явища, що є передумовою підготовки студентів до засвоєння галузевих та спеціальних юридичних навчальних дисциплін; формування та розвиток правових знань студентів, умінь узагальнювати окремі державно-правові явища, аналізувати нормативно-правові акти та інші документи; вміння застосовувати отримані знання при оцінюванні конкретної ситуації; виробляти установки на оволодіння професійними вміннями та навичками.

Метою лекційних занять за дисципліною є опанування студентами теоретичного матеріалу згідно з навчальною програмою дисципліни, а також ознайомлення з відповідною термінологією та основними поняттями дисципліни, надання студентам необхідних знань.

Метою семінарських (практичних) занять за дисципліною є поглиблення теоретичних знань студентів з навчальної дисципліни та формування навичок практичного застосування теоретичних знань.

Метою самостійної роботи за дисципліною є самостійне оволодіння знаннями згідно запропонованого плану вивчення відповідних рекомендованих навчальних та нормативних джерел з тем. Виконання самостійної роботи привчає студентів до логічного, систематичного і абстрактного мислення, дає можливість закріпити та поглибити теоретичні і практичні знання, отримані в процесі вивчення окремих тем курсу, навчитися самостійно працювати з різними інформаційними джерелами, інтерпретувати матеріали періодичної літератури, аналізувати навчальну та наукову

літературу, практику роботи судових та правоохоронних органів, отримати навички дослідної роботи.

Предметом дисципліни є: як загальні, так і специфічні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права окремих країн у конкретно-історичних умовах їх розвитку в хронологічній послідовності.

Завдання дисципліни – вивчення навчальної дисципліни «Теорія держави і права» полягають в тому, щоб сформулювати розуміння, що вона є фундаментальною, вихідною, провідною і найбільш значимою в процесі всієї фахової підготовки юристів і дає студентам основу для вивчення галузевих юридичних дисциплін; засвоєння загальних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування права на основі врахування кращих гуманістичних і демократичних державно-правових здобутків людської цивілізації.

Проведення семінарських (практичних) занять – це оволодіння специфічною юридичною термінологією і вміння оперувати відповідними статтями чинного законодавства. Поглиблене вивчення теоретичного матеріалу, ознайомлення із нормативно-правовими документами які потрібні для практичного застосування теоретичних знань, правильної інтерпретації правових норм та розв’язання конкретних юридичних ситуацій (кейсів) у майбутній професійній діяльності.

У кожній темі методичних вказівок до семінарських занять є: мета заняття, план, основні поняття (українською та англійською мовами), додаткові питання для обговорення, теми рефератів, практичні завдання, а також список рекомендованої літератури. Вказівки спрямовані на методичне забезпечення вивчення дисципліни та призначені для студентів спеціальності D8 «Право».

Готуючись до семінару, студенти мають опрацювати отриманий під час лекцій матеріал та законспектувати нормативно - правові акти й літературні джерела, рекомендовані до кожної з тем, а також детально опрацювати питання, передбачені для самостійного вивчення та підготуватися до їх обговорення в аудиторії.

Джерельної базою методичних рекомендації є сучасне законодавство України, а також підручники, статті та матеріали конференцій, навчальні посібники та науково-практичні коментарі до нормативних актів законодавства України, крім того, застосовується міжнародне законодавство.

Звертаємо вашу увагу на те, що з метою запобігання та виявлення плагіату у роботах студентів, розвитку навичок коректної роботи із джерелами інформації та впровадження практики належного цитування, дотримання вимог наукової етики та поваги до інтелектуальних надбань, активізації самостійності й індивідуальності при створенні авторського твору і відповідальності за порушення загальноприйнятих правил цитування та відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про академічну доброчесність» щодо академічної доброчесності, Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text> або https://moodle.snu.edu.ua/pluginfile.php/216177/mod_resource/content/1/Methods_2019%20%20Final.pdf), Кодексу академічної етики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (https://snu.edu.ua/docs/univer/kodeks_academ_etyky_snu.pdf), Фундаментальних принципів академічної доброчесності (https://moodle.snu.edu.ua/pluginfile.php/216178/mod_resource/content/1/Fundamental_Values_version_in_Ukrainian.pdf) та Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату в СНУ ім. В. Даля за посиланням: <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/Polozhennya-pro-akademichnyj-plagiat-2018.pdf>, наголошує на неприпустимість його допущення. З огляду на вищевикладене контрольна робота, або реферати будуть перевірятися на унікальність тексту засобами [AntiPlagiarizm.net](https://www.antiplagiarism.net/), [Plag.ua](https://www.plag.ua/). Перед поданням роботи на перевірку ви можете перевірити її самостійно.

2. Тематичні плани семінарських занять
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН 1 СЕМЕСТРУ
СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема 1. Теорія держави та права як наука та навчальна дисципліна

2 години

План:

1. Виникнення і розвиток загальнотеоретичної науки про державу і право.
2. Предмет теорії права. Теорія права як наука та навчальна дисципліна
3. Функції теорії права.
4. Методологія теорії права.
5. Місце теорії права в системі юридичних наук. Значення теорії права для державно-правової практики.

Мета заняття: засвоїти теоретичні положення щодо теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки, що вивчає сутнісні властивості, загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права, інших пов'язаних з ними явищ суспільної дійсності, а також визначити поняття предмета, методології, функцій та категоріального апарату ТДП.

Основні поняття: юридична наука (правознавство), теорія держави і права, наука, функції, навчальна дисципліна, об'єкт науки, предмет науки, предмет дослідження, об'єкт дослідження, функції науки, юридична деонтологія, праворозуміння, метод дослідження, загальнонауковий метод, правовий метод дослідження.

Basic concepts: legal science (jurisprudence), theory of state and law, science, functions, academic discipline, object of science, subject matter of science, subject of research, object of research, functions of science, legal deontology, legal thinking (legal understanding), research method, general scientific method, legal research method.

Додаткові питання для обговорення

1. Що представляє собою предмет теорії держави та права?
2. Яка структура теорії держави та права як науки?
3. Назвіть види функцій теорії держави і права.
4. В чому сутність гносеологічної функції теорії держави і права?

5. Яка роль теорії держави та права у формуванні юридичного світогляду, становленні сучасного юриста?
6. Чому теорію держави і права називають «фундаментальною» та «методологічною» наукою?
7. Співвідношення ТДП та філософії права: де проходить межа?

Теми рефератів

1. Роль ТДП у формуванні професійної свідомості майбутнього юриста.
2. Еволюція поглядів на предмет теорії держави і права: від античності до сучасності.
3. Порівняльний аналіз загальнонаукових та спеціальних методів у правових дослідженнях.
4. Взаємозв'язок ТДП з галузевими юридичними науками (цивільним, кримінальним, конституційним правом).

Практичні завдання

1. Опрацюйте питання «Значення теорії права для підготовки висококваліфікованих юристів» та складіть тези виступу на семінарському занятті.
2. До кожного визначення дайте правильне поняття:

	Предмет теорії держави і права як науки	Предмет теорії держави і права як навчальної дисципліни	Ознаки теорії держави і права
Дайте визначення понять і вкажіть ознаки теорії держави і права та розкрийте зміст			

3. Методи юридичної науки

	Загальнонаукові методи	Юридичні спеціальні методи
Визначте методи і розкрийте їх зміст		

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.

2. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Голос України. 29.08.2025. № 171.
6. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
7. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
8. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
9. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
10. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
11. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
12. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
13. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
14. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
15. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
16. Грищук О. Філософія людської гідності у праві. Право України. 2018. № 9. С. 14–28.
17. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. Право України. 2018. № 9. С. 29–40.

18.Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. Право України. 2021. № 1. С. 12–42.

19.Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. Право України. 2021. № 1. С. 43–65.

20.Костенко О. Що таке природне право? Концепція природного права у світлі соціального натуралізму. Право України. 2021. № 1. С. 115–138.

21.Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. Право України. 2021. № 2. С. 13–28.

22.Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Праворозуміння – концептуально-методологічний фундамент формування та розвитку правової доктрини (за матеріалами журнальної дискусії 2021–2023 рр.). Право України. 2023. № 1. С. 18–33.

23.Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). Право України. 2023. № 1. С. 54–75.

24.Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. Право України. 2023. № 1. С. 76–93.

25.Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.

26.Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

27.Камінська Н., Демиденко В. Україна – рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового і європейського правопорядку. Право України. 2025. № 2. С. 25–43.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема 2. Походження держави

2 години

План:

1. Первіснообщинний лад: характеристика і структура.
2. Причини та форми виникнення держави у різних народів.

3. Характеристика соціальних норм первісного суспільства. Перехід до правових норм, закономірності виникнення права.

4. Загальна характеристика основних теорій держави та права.

Мета заняття: сформувати у студентів розуміння складності і неоднозначності процесів походження держави та права, їх детермінованості різними економічними, політичними, соціальними та іншими чинниками. розглянути особливості переходу від первісного ладу до цивілізації (неолітична революція), розглянути основні концепції (теорії), що пояснюють процес державотворення. Послідовне та цілеспрямоване формування у студентів підходів до оцінювання минулого та сучасного.

Основні поняття: первісний лад, неолітична революція, мононорма, ритуал, обряд, міф, звичай, суспільна влада, публічна влада, потестарна влада, держава, звичаєве право, право, неолітична революція, привласнювальне господарство, відтворювальне господарство, держава, теологічна теорія, патріархальна теорія, теорія насильства, суспільний договір.

Basic concepts: primitive order, Neolithic revolution, mononorm, ritual, ceremony, myth, custom, social power, public power, potestary power, state, customary law, law, Neolithic revolution, appropriating economy, reproductive economy, state, theological theory, patriarchal theory, theory of violence, social contract.

Додаткові питання для обговорення

1. Розкрийте зміст основних теорій держави та права.
2. Дайте характеристику первіснообщинного ладу.
3. Які основні причини виникнення держави?
4. Які форми виникнення держави у різних народів?
5. У чому полягають особливості виникнення держави у східних слов'ян?
6. Що лежало в основі регулювання відносин між людьми в докласовому суспільстві?
7. Які основні умови виникнення права?

Теми рефератів

1. Причини та умови виникнення держави та права.
2. Особливості виникнення держави та права у різних народів.

3. Вплив неолітичної революції на зміну соціальної структури суспільства.

4. Немарксистські вчення про походження держави та права.

Практичні завдання

1. Заповнити порівняльну таблицю «Теорії походження держави», вказавши назву теорії, представників та основний зміст (аргументи).

2. Проаналізувати та виписати 5–7 ключових відмінностей між первісною владою та державною владою.

3. Вирішити ситуаційну задачу: Визначити, до якої теорії походження держави належить твердження: «Держава виникає внаслідок потреби слабких у захисті від сильніших шляхом добровільної відмови від частини своїх прав на користь правителя».

Література:

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

2. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

3. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.

4. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

5. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.

7. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.

8. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.

9. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.

10. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. К.: Право, 2015. 368 с.

11.Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. Право України. 2021. № 1. С. 12–42.

12.Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). Право України. 2023. № 1. С. 54–75.

13.Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.

14.Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

15.Щодра О. Скандинавський міф про утворення Русі та історична основа легенди про заснування Києва. Право України. 2025. № 1. С. 56–70.

16.Бойко І. Передумови становлення і розвиток Києво-Руської держави: історико-правові аспекти. Право України. 2025. № 1. С. 70–94.

17.Кобилецький М. Вплив європейських джерел права на розвиток правової системи Києво-Руської держави. Право України. 2025. № 1. С. 94–110.

18.Савуляк Р. Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Києво-Руської держави та наступниця традицій рецепції римського права (XII – перша половина XIV ст.). Право України. 2025. № 1. С. 110–129.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема 3. Сутність та історичні типи держави

2 години

План

1. Ознаки та поняття держави
2. Сутність держави. Різноманітність підходів до поняття сутності держави.
3. Типологія держави: формаційний і цивілізаційний підходи та їх сучасна оцінка. Поняття історичного типу держави.
4. Суверенітет держави.
5. Взаємозв'язок держави, права, економіки: моделі їх співвідношення.
6. Поняття державної влади. Співвідношення державної та політичної влади.

Мета заняття: сформувати уявлення про багатогранність природи держави та її соціальне призначення, розглянути методологічні підходи до класифікації держав за історичними типами та порівняти формаційний і цивілізаційний підходи.

Основні поняття: сутність держави, державний суверенітет, державна влада, легітимність, легальність, типологія держави, суспільно-економічна формація, цивілізація, історичний тип держави.

Basic concepts: essence of the state, state sovereignty, state power, legitimacy, legality, typology of the state, socio-economic formation, civilization, historical type of the state.

Додаткові питання для обговорення

1. Чи може сучасна держава бути повністю позбавлена класового характеру на користь загальносоціального?
2. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах глобалізації та членства в міжнародних організаціях (наприкладі ЄС).
3. Які критерії цивілізаційного підходу є найбільш релевантними для характеристики сучасної України?

Теми рефератів

1. Теорія еліти та теорія плюралістичної демократії про сутність державної влади.
2. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: історичний та правовий аспекти.
3. Порівняльний аналіз формаційного та цивілізаційного підходів: переваги та недоліки.
4. Концепція «держави загального благоденства» (Welfare State) як етап розвитку буржуазного типу держави.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз ознак держави та класифікувати їх на внутрішні (територія, населення, апарат) та зовнішні (суверенітет, визнання). Результати оформити у вигляді схеми.
2. Заповнити таблицю «Порівняльна характеристика історичних типів держав» (критерії: форма власності, основні класи, методи здійснення влади). Вирішити завдання: Порівняйте поняття «політична влада» та «державна влада». Виділіть спільні риси та вкажіть, яка з них є ширшою за змістом.

Література:

1. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
2. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
3. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
4. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
6. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
7. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
8. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
9. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
10. Галай Ю. Історичні аспекти розвитку форм державного правління в Україні. Юридична Україна. 2007. № 3. С. 10–15.
11. Линецький С. Методологічні засади осмислення місця і ролі державного режиму в структурі державного ладу України. Право України. 2000. № 6. С. 19–23.
12. Протасова В. Республіканська форма правління: юридична природа й різновиди. Юридична Україна. 2007. № 6. С. 19–26.
13. Терещук М. М. Республіканська форма правління в Україні: тенденції розвитку. Часопис Київського університету права. 2008. № 2. С. 58–63.
14. Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини України. Право України. 2021. № 2. С. 29–41.
15. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). Право України. 2015. № 1. С. 13.

16. Скрипнюк О. В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. Право України. 2015. № 5. С. 72.
17. Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. Право України. 2019. № 10. С. 13–24.
18. Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. Право України. 2019. № 10. С. 25–39.
19. Куян І. Ідеї суверенної і незалежної держави в контексті національної ідеї України. Право України. 2021. № 2. С. 63–74.
20. Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. Право України. 2021. № 9. С. 12–21.
21. Святоцький О. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. Право України. 2021. № 9. С. 22–25.
22. Теплюк М., Ющик О. Проблема взаємодії принципів єдності та поділу державної влади. Право України. 2023. № 11. С. 58–67.
23. Ющик О. Функції держави в контексті принципу законності. Право України. 2023. № 12. С. 112–121.
24. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
25. Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема 4. Форма держави

2 години

План

1. Поняття форми держави.
2. Форма державного правління.
3. Форма державного устрою.
4. Типологія політичних режимів.

***Мета заняття:** сформувати та поглибити знання студентів про поняття «форма держави» та її елементи, засвоїти основи про сучасні прояви форми державного устрою, форми державного правління та політико-правового режиму, сформувати правові установки та навчити*

ідентифікувати форму держави сучасних країн світу на основі їхніх конституцій.

Основні поняття: форма держави, форма державного правління, форма державного устрою, політичний режим, унітарна держава, федерація, конфедерація, співдружність, союз, автономія, монархія, республіка, демократія, тоталітаризм, авторитаризм.

Basic concepts: form of the state, form of government, form of state structure, political regime, unitary state, federation, confederation, commonwealth, union, autonomy, monarchy, republic, democracy, totalitarianism, authoritarianism.

Додаткові питання для обговорення

1. Що розуміється під формою держави?
2. Які елементи форми держави?
3. Що розуміється під формою державного устрою?
4. Які види форм монархічного і республіканського правління?
5. Які види демократичних і недемократичних політичних режимів?

Назвіть їхні ознаки.

6. Особливості української моделі змішаної республіки: переваги та ризики парламентсько-президентської форми.
7. Чому конфедерація вважається «перехідною» формою державного устрою?
8. Які, на Вашу думку, основні причини заважають становленню демократичного політичного режиму в нашій країні?

Теми рефератів

1. Еволюція форми української держави в сучасний період.
2. Нетипові форми правління.
3. Скандинавські монархії: чому вони вважаються найбільш демократичними країнами світу?
4. Політичний режим як динамічна характеристика форми держави: чому режим важливіший за правління.
5. Феномен цифрової демократії та її вплив на сучасний політичний режим.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз Конституції України (Розділи I, V, VI) та виписати юридичні ознаки, що визначають форму правління та форму устрою нашої держави.

2. Скласти порівняльну таблицю «Президентська vs. Парламентська республіка» за критеріями: спосіб обрання президента, порядок формування уряду, відповідальність уряду.
3. Виконати кейс-стаді: На основі запропонованих характеристик (наявність виборів, контроль над ЗМІ, роль силових структур) визначити тип політичного режиму в умовній державі «Х».

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. із змінами.
2. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
3. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
4. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
5. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
7. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
8. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
9. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
10. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
11. Галай Ю. Історичні аспекти розвитку форм державного правління в Україні. Юридична Україна. 2007. № 3. С. 10–15.
12. Линецький С. Методологічні засади осмислення місця і ролі державного режиму в структурі державного ладу України. Право України. 2000. № 6. С. 19–23.
13. Протасова В. Республіканська форма правління: юридична природа й різновиди. Юридична Україна. 2007. № 6. С. 19–26.

14. Терещук М. М. Республіканська форма правління in Україні: тенденції розвитку. Часопис Київського університету права. 2008. № 2. С. 58–63.
15. Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини України. Право України. 2021. № 2. С. 29–41.
16. Мороз А. Держава і місцеве самоврядування в Україні як інститути утвердження влади народу (питання взаємодії). Право України. 2021. № 2. С. 42–51.
17. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). Право України. 2015. № 1. С. 13.
18. Скрипнюк О. В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. Право України. 2015. № 5. С. 72.
19. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 р.). Право України. 2016. № 4. С. 72–88.
20. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? Право України. 2018. № 1. С. 172–183.
21. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. Право України. 2018. № 12. С. 207–219.
22. Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. Право України. 2019. № 10. С. 13–24.
23. Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. Право України. 2019. № 10. С. 25–39.
24. Куян І. Ідеї суверенної і незалежної держави в контексті національної ідеї України. Право України. 2021. № 2. С. 63–74.
25. Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. Право України. 2021. № 9. С. 12–21.
26. Святоцький О. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. Право України. 2021. № 9. С. 22–25.
27. Теплюк М., Ющик О. Проблема взаємодії принципів єдності та поділу державної влади. Право України. 2023. № 11. С. 58–67.

28. Коломоєць Т., Колпаков В. Конституційні засади дисциплінарної відповідальності державних службовців. Право України. 2023. № 12. С. 12–28.

29. Ющик О. Функції держави в контексті принципу законності. Право України. 2023. № 12. С. 112–121.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема 5. Функції, механізм та апарат держави

2 години

План:

1. Поняття та зміст функцій держави, їх класифікація. Зміст і еволюція функцій української держави в сучасних умовах.
2. Співвідношення понять механізм і апарат держави. Органи держави як складові частини його апарата.
3. Основні принципи діяльності держапарату. Апарат української держави в сучасних умовах.
4. Органи місцевого самоврядування в державному механізмі України.

Мета заняття: сформувати уявлення про функції, механізм та апарат держави, різні критерії їхньої класифікації, поглибити знання про державний апарат, його призначення і принципи діяльності, проаналізувати структуру та принципи побудови державного апарату української держави.

Основні поняття: функції держави, зовнішні функції, внутрішні функції, механізм держави, апарат держави, орган держави, посадова особа, державний службовець, державна служба, поділ влади, державна посада, компетенція.

Basic concepts: functions of the state, external functions, internal functions, mechanism of the state, apparatus of the state, state body, official, public servant, civil service, separation of powers, state position, competence.

Додаткові питання для обговорення

1. Які основні функції держави, їх найважливіші види ?
2. Які основні форми здійснення функцій держави ?
3. Які нові функції з'явилися в українській державі в сучасних умовах ?

4. Дайте визначення поняття “механізм /апарат/ держави”.
5. Дайте характеристику елементам державного апарату.
6. Які основні принципи організації і діяльності апарату держави ?
7. Яке співвідношення загальносоціального і класового у функціях держави ?

Теми рефератів

1. Зовнішні функції сучасної держави в умовах глобальної нестабільності.
2. Правові форми здійснення функцій держави: правотворча, правозастосовна, правоохоронна.
3. Місце та роль силових структур (армії, поліції) у механізмі сучасної держави.
4. Порівняльний аналіз правового статусу державного службовця в Україні та країнах ЄС.

Практичні завдання

1. Зробити добірку прикладів з актуальних новин (за останній тиждень), що ілюструють реалізацію Україною конкретних функцій (наприклад, економічної, соціальної, оборонної).
2. Зробити аналіз системи органів державної влади України та накреслити схему, розподіливши їх на законодавчу, виконавчу та судову гілки.
3. Вирішити завдання: Порівняйте державний орган та орган місцевого самоврядування. Чи входять органи місцевого самоврядування до державного апарату згідно з Конституцією України?

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. із змінами.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.
4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
6. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
7. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
8. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
9. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
10. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
11. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
12. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
13. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
14. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
15. Галай Ю. Історичні аспекти розвитку форм державного правління в Україні. Юридична Україна. 2007. № 3. С. 10–15.
16. Линецький С. Методологічні засади осмислення місця і ролі державного режиму в структурі державного ладу України. Право України. 2000. № 6. С. 19–23.
17. Протасова В. Республіканська форма правління: юридична природа й різновиди. Юридична Україна. 2007. № 6. С. 19–26.
18. Терещук М. М. Республіканська форма правління в Україні: тенденції розвитку. Часопис Київського університету права. 2008. № 2. С. 58–63.
19. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). Право України. 2015. № 1. С. 13.

20.Скрипнюк О. В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади: Україна і зарубіжний досвід. Право України. 2015. № 5. С. 72.

21.Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 р.). Право України. 2016. № 4. С. 72–88.

22.Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? Право України. 2018. № 1. С. 172–183.

23.Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. Право України. 2018. № 12. С. 207–219.

24.Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. Право України. 2019. № 10. С. 13–24.

25.Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. Право України. 2019. № 10. С. 25–39.

26.Куян І. Ідеї суверенної і незалежної держави в контексті національної ідеї України. Право України. 2021. № 2. С. 63–74.

27.Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. Право України. 2021. № 9. С. 12–21.

28.Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини України. Право України. 2021. № 2. С. 29–41.

29.Мороз А. Держава і місцеве самоврядування в Україні як інститути утвердження влади народу (питання взаємодії). Право України. 2021. № 2. С. 42–51.

30.Святоцький О. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. Право України. 2021. № 9. С. 22–25.

31.Теплюк М., Ющик О. Проблема взаємодії принципів єдності та поділу державної влади. Право України. 2023. № 11. С. 58–67.

32.Коломоець Т., Колпаков В. Конституційні засади дисциплінарної відповідальності державних службовців. Право України. 2023. № 12. С. 12–28.

33.Ющик О. Функції держави в контексті принципу законності. Право України. 2023. № 12. С. 112–121.

34.Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

35.Ковальчук В. Конституційна ідентичність і національні цінності в умовах перманентних загроз державному суверенітету України. Право України. 2025. № 2. С. 39–55.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема 6. Державні органи влади в Україні

2 години

План

1. Принципи організації та діяльності органів державної влади.
2. Парламент України.
3. Президент України – глава держави.
4. Державні виконавчі органи влади в Україні.
5. Органи правосуддя в українській державі.
6. Взаємодія органів державної влади з органами місцевого

самоврядування.

Мета заняття: сформувати уявлення про конституційно-правові засади побудови системи органів державної влади України, провести аналіз структури та повноважень основних гілок влади, розглянути специфіку функціонування державного апарату в умовах воєнного стану.

Основні поняття: парламент; парламентаризм; парламентські вибори; спікер; парламентські процедури; резолюція недовіри; законодавчий процес; глава держави; президент; контрасигнатура; право відкладального вето; Офіс Президента; Рада національної безпеки й оборони України; укази і розпорядження Президента; виконавча влада; Кабінет Міністрів України (уряд); Прем'єр-міністр України; віце-прем'єр-міністр; резолюція недовіри; вотум; відставка; міністерство; відомство; місцева державна адміністрація; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України.

Basic concepts: parliament; parliamentarism; parliamentary elections; speaker; parliamentary procedures; resolution of no confidence; legislative process; head of state; president; countersignature; right of suspensive veto; Office of the President; National Security and Defense Council of Ukraine; decrees and orders of the President; executive power; Cabinet of Ministers of Ukraine (government); Prime Minister of Ukraine; Vice Prime Minister; resolution of no confidence; vote; resignation; ministry; agency; local state administration; resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Додаткові питання для обговорення

1. Місце Президента України в системі поділу влад: «четверта гілка» чи координатор?
2. Як змінився баланс повноважень між гілками влади в Україні після 2022 року?
3. Електронне урядування як засіб подолання негативних проявів бюрократії.

Теми рефератів

1. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади: структура та регламент.
2. Кабінет Міністрів України в системі органів виконавчої влади: відповідальність та підзвітність.
3. Судова влада в Україні: проблеми реформування та забезпечення незалежності суддів.
4. Спеціальний статус РНБО у системі державного апарату України.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз Конституції України (Розділи IV, VI, VIII) та скласти схему «Система стримувань і противаг між Президентом, Парламентом та Урядом».
2. Зробити добірку нормативно-правових актів, що визначають статус одного з правоохоронних органів (на вибір: НАБУ, СБУ, ДБР або Національна поліція).
3. Вирішити завдання: Порівняйте повноваження обласних державних адміністрацій (начальників військових адміністрацій) та обласних рад. Визначте, хто з них є органом державної влади, а хто — органом місцевого самоврядування.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 3. Ст. 17.
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-17. Ст. 133.

4. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 19. Ст. 134.
5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.
6. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.
7. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. Ст. 143.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91.
9. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90.
10. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 44. Ст. 2041.
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
12. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.
13. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.
14. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
15. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
16. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

17. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
18. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
19. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
20. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник, практикум, тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
21. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
22. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні в умовах здійснення реформ. Право України. 2015. № 5. С. 47.
23. Шемшученко Ю., Пухтинський М. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті підвищення її ефективності. Право України. 2015. № 5. С. 28.
24. Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. Право України. 2021. № 9. С. 12–21.
25. Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини України. Право України. 2021. № 2. С. 29–41.
26. Мороз А. Держава і місцеве самоврядування в Україні як інститути утвердження влади народу (питання взаємодії). Право України. 2021. № 2. С. 42–51.
27. Святоцький О. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. Право України. 2021. № 9. С. 22–25.
28. Теплюк М., Ющик О. Проблема взаємодії принципів єдності та поділу державної влади. Право України. 2023. № 11. С. 58–67.
29. Коломоєць Т., Колпаков В. Конституційні засади дисциплінарної відповідальності державних службовців. Право України. 2023. № 12. С. 12–28.
30. Ющик О. Функції держави в контексті принципу законності. Право України. 2023. № 12. С. 112–121.
31. Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

32. Ковальчук В. Конституційна ідентичність і національні цінності в умовах перманентних загроз державному суверенітету України. Право України. 2025. № 2. С. 39–55.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема 7. Держава і право

2 години

План

1. Специфічні ознаки держави та їх зв'язок з правом. Взаємодія держави і права та її аспекти. Сфери і способи впливу держави на право.
2. Держава і правове регулювання. Державна правотворчість та формальна визначеність і загальнообов'язковість права.
3. Способи впливу права на державу. Право і закон. Легітимність державної влади.
4. Особливості взаємодії права і держави за різних форм правління та устрою.
5. Право і державний примус. Протиріччя між правом і державою.

Мета заняття: сформувати уявлення про діалектичний взаємозв'язок державних інститутів та правових норм, розглянути механізми взаємного впливу держави і права, а також межі державного втручання в життя суспільства крізь призму верховенства права.

Основні поняття: правове регулювання, правотворчість, легітимність, легальність, правовий примус, державне втручання, правова держава, самообмеження держави, правовий закон.

Basic concepts: legal regulation, law-making, legitimacy, legality, legal coercion, state intervention, rule of law state, self-limitation of the state, legal law.

Додаткові питання для обговорення

1. Межі державного втручання у приватне життя людей (громадян) та суспільне життя і право.
2. Право і забезпечення контролю за діяльністю державної влади.
3. Право як засіб комунікації держави із своїми громадянами та іншими суб'єктами права.
4. Колізія між доцільністю та законністю: що має перевагу в екстремальних умовах (війни, пандемії тощо)?

Теми рефератів

1. Концепція «правового закону» та «позитивного закону»: спільне та відмінне.
2. Принцип «Право вище за державу» у ліберальній політико-правовій думці.
3. Роль Конституційного Суду України у розв'язанні суперечностей між державною владою та правом.
4. Правовий примус як легітимна форма державного насильства.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз ст. 6, ст. 8 та ст. 19 Конституції України. Виписати тези, що підтверджують зв'язаність держави та її органів нормами права (принцип законності).
2. Скласти порівняльну таблицю «Вплив держави на право vs. Вплив права на державу» (наприклад: держава створює норми / право обмежує свавілля чиновників).
3. Вирішити завдання: Проаналізуйте вислів англійського мислителя Томаса Гоббса: «Правовий авторитет, а не істина, створює закон». Аргументуйте, чи погоджуєтесь ви з цим твердженням у контексті сучасної демократичної держави.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.
4. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
5. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Голос України. 29.08.2025. № 171.
6. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

7. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
8. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
9. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
10. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
11. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
12. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
13. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
14. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
15. Теорія держави і права: підруч. / за ред. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. К.: Право, 2015. 368 с.
16. Грищук О. Філософія людської гідності у праві. Право України. 2018. № 9. С. 14–28.
17. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. Право України. 2018. № 9. С. 29–40.
18. Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. Право України. 2021. № 1. С. 12–42.
19. Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. Право України. 2021. № 1. С. 43–65.
20. Костенко О. Що таке природне право? Концепція природного права у світлі соціального натуралізму. Право України. 2021. № 1. С. 115–138.
21. Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. Право України. 2021. № 2. С. 13–28.
22. Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Праворозуміння – концептуально-методологічний фундамент формування та розвитку правової

доктрини (за матеріалами журнальної дискусії 2021–2023 рр.). Право України. 2023. № 1. С. 18–33.

23. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). Право України. 2023. № 1. С. 54–75.

24. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. Право України. 2023. № 1. С. 76–93.

25. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.

26. Бойко І. Вступ до актуальної теми Питання концепції наукової доктрини Української державності. Право України. 2024. № 11. С. 9–18.

27. Камінська Н., Демиденко В. Україна – рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового і європейського правопорядку. Право України. 2025. № 2. С. 25–43.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема 8. Поняття та сутність права

2 години

План

1. Поняття, ознаки, принципи та функції права. Соціальна цінність права.
2. Об'єктивне та суб'єктивне право: сутність та співвідношення.
3. Типологія права, різноманітність підходів.
4. Правові принципи і правові цінності та їх значення в діяльності юриста.

Мета заняття: сформувати у студентів сукупність знань про сутність і зміст права, його принципи і функції; уявлення про багатоманітність підходів до розуміння права як особливого регулятора суспільних відносин, розглянути підходи різних наукових шкіл до визначення природи права, його функцій та ціннісних характеристик. Подолання правового нігілізму у студентів.

Основні поняття: право, праворозуміння, природне право, позитивне право, юридичний позитивізм, об'єктивне право, суб'єктивне

право, приватне право, публічне право, форма права, нормативний акт, правова система, принципи права, функції права, цінність права, концепція права, цінність права.

Basic concepts: *law, legal thinking (legal understanding), natural law, positive law, legal positivism, objective law, subjective law, private law, public law, form of law, normative act, legal system, principles of law, functions of law, value of law, concept of law, value of law.*

Додаткові питання для обговорення

1. Назвіть причини існування різних визначень права.
2. Поняття і види принципів права.
3. Охарактеризуйте право як загальну форму і рівну міру свободи.
4. Дайте визначення поняття суб'єктивного права.
5. У чому полягає взаємозв'язок суб'єктивного й об'єктивного права?
6. У чому полягає соціальна цінність права?
7. Структура об'єктивного права: за методом правового регулювання (приватне та публічне право); за функціональним призначенням (регулятивне та охоронне право); за субординацією у правовому регулюванні (матеріальне та процесуальне).
8. Право як інструмент соціального компромісу і механізм координації різних соціальних інтересів.
9. Право та справедливість: чи завжди закон є справедливим і що робити, якщо вони суперечать одне одному?

Теми рефератів

1. Генезис права і проблема його сутності.
2. Концепція природних суб'єктивних прав.
3. Порівняльний аналіз правового позитивізму та теорії природного права: вічна суперечка.
4. Принципи права як фундамент правової системи України.
5. Роль соціологічної школи у наближенні права до реальних потреб суспільства.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз преамбули та першого розділу Конституції України. Виписати тези, що ілюструють вплив школи природного права на українське законодавство (наприклад, про невідчужуваність прав людини).

2. Заповнити таблицю «Школи праворозуміння», вказавши основну ідею та представників для кожної з 5–6 ключових шкіл.

3. Вирішити кейс: Охарактеризуйте конкретну норму права (наприклад, заборону паління у громадських місцях) через призму її функцій: яку соціальну мету вона переслідує і яку юридичну функцію виконує?

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид. виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Арабаджи Н. Б. Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 192 с.
8. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття. Право України. 2012. № 3-4. С. 385–395.
9. Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30–63.
10. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
11. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. Право України. 2011. № 8. С. 21–30.
12. Максимов С. До питання про засади права: спроба систематизації. Право України. 2011. № 8. С. 38–45.
13. Петришин О. Соціальна-юридична природа права. Право України. 2012. № 1-2. С. 15–29.

14. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння. Право України. 2010. № 4. С. 164–170.
15. Погребняк С. Про ознаки права. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 4. С. 13–21.
16. Прокопов Д. Верховенство права у контексті проблеми природного права. Право України. 2010. № 3. С. 36–43.
17. Рабінович П. Праворозуміння "природне" та "легістське": неминучість співіснування. Право України. 2009. № 3. С. 65–70.
18. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи праворозуміння. Право України. 2011. № 8. С. 52–60.
19. Шкарбан В. Невідповідність юридичних обов'язків і суб'єктивних прав як перешкода у рівності та рівноправності. Право України. 2011. № 8. С. 344–350.
20. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. Право і суспільство. 2015. № 4 (2). С. 12–16.
21. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. Право України. 2014. № 5. С. 22–30.
22. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1. С. 34–41.
23. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. Право України. 2015. № 9. С. 81–89.
24. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1 (80). С. 29–36.
25. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. Право України. 2013. № 9. С. 162–175.
26. Ющик О. Про класифікації та види права. Право України. 2014. № 5. С. 41–51.
27. Серета Т. Конституційно правові основи інтеграції законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Юридична Україна. 2017. № 4. С. 4–11.
28. Петришин О., Погребняк С. Система права: загальнотеоретична характеристика. Право України. 2017. № 5. С. 9–17.

29. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. Право України. 2017. № 6. С. 9–16.
30. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. Право України. 2017. № 6. С. 17–26.
31. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 27–33.
32. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142–164.
33. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. Право України. 2018. № 11. С. 14–31.
34. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. № 3. С. 65–78.
35. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. Право України. 2019. № 3. С. 158–176.
36. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. Право України. 2024. № 1. С. 108–118.
37. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
38. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.
39. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. Право України. 2024. № 12. С. 148–158.
40. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.
41. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 9

Тема 9. Соціальне регулювання і право

2 години

План

1. Регулювання суспільних відносин: поняття, засоби. Система соціальних регуляторів.
2. Поняття та види сучасних соціальних норм. Соціальні та технічні норми.
3. Єдність та відмінність права і моралі.
4. Право як соціальний регулятор. Правове регулювання та правовий вплив.
5. Поняття та ознаки корпоративних норм. Критерії розмежування норм права і корпоративних норм.

Мета заняття: сформувати уявлення про поняття системи соціального регулювання та місце права в ній, проаналізувати взаємодію, спільні риси та суперечності між правовими нормами та іншими регуляторами (мораллю, релігією, політикою, звичаями).

Основні поняття: соціальне регулювання, система соціальних регуляторів, нормативне регулювання, соціальні норми, технічні норми, мораль, корпоративні норми, релігійні норми, звичаї, традиції, правовий вплив, нормативна система суспільства.

Basic concepts: social regulation, system of social regulators, normative regulation, social norms, technical norms, morality, corporate norms, religious norms, customs, traditions, legal influence, normative system of society.

Додаткові питання для обговорення

1. Що розуміється під правовим регулюванням і правовим впливом?
2. Які об'єктивні причини обумовлюють розвиток правового регулювання ?
3. Назвіть прийоми і типи правового регулювання.
4. Назвіть основні чинники, що забезпечують ефективність правового регулювання.
5. Визначте місце і роль держави у функціонуванні механізму правового регулювання суспільних відносин.
6. Загальне та особливе у сферах діяльності та способах дії різних видів нормативного регулювання.

7. Етика штучного інтелекту: чи можуть технічні норми та етичні кодекси замінити правове регулювання у цифрову епоху?

8. Конфлікт між правом і звичаєм (на прикладі «кровної помсти» або інших архаїчних звичаїв у сучасному світі).

Теми рефератів

1. Співвідношення права і моралі в діяльності професійного юриста: професійна етика.

2. Релігійні норми як основне джерело права в країнах теократичної форми правління (на прикладі ісламського права).

3. Роль корпоративних норм у регулюванні трудових відносин (кодекси етики, правила внутрішнього розпорядку).

4. Феномен «м'якого права» (soft law) у міжнародних та внутрішньодержавних відносинах.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз конкретної ситуації (наприклад, запізнення на роботу або проїзд без квитка) крізь призму різних соціальних норм: як цю подію оцінює право, мораль та корпоративні норми?

2. Скласти порівняльну таблицю «Право vs. Мораль» за критеріями: спосіб виникнення, форма закріплення, засоби забезпечення (санкції), сфера розповсюдження.

3. Вирішити завдання: класифікуйте наведені приклади на соціальні та технічні норми:

- а) Правила користування електрочайником.
- б) Порядок подання апеляційної скарги.
- в) Правила дорожнього руху (у частині сигналів світлофора).
- г) Обов'язок вітатися зі старшими.
- д) Рецепт приготування страви.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.

2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.

3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид. виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Арабаджи Н. Б. Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 192 с.
8. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття. Право України. 2012. № 3-4. С. 385–395.
9. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
10. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. Право України. 2011. № 8. С. 21–30.
11. Прокопов Д. Верховенство права у контексті проблеми природного права. Право України. 2010. № 3. С. 36–43.
12. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. Право і суспільство. 2015. № 4 (2). С. 12–16.
13. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. Право України. 2014. № 5. С. 22–30.
14. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. Право України. 2015. № 9. С. 81–89.
15. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1 (80). С. 29–36.
16. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. Право України. 2013. № 9. С. 162–175.
17. Серeda Т. Конституційно правові основи інтеграції законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Юридична Україна. 2017. № 4. С. 4–11.
18. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. Право України. 2017. № 6. С. 17–26.
19. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 27–33.

20.Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142–164.

21.Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. Право України. 2018. № 11. С. 14–31.

22.Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. № 3. С. 65–78.

23.Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.

24.Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.

25.Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.

26.Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 10

Тема10. Норма права

2 години

План

1. Поняття та ознаки норм права. Співвідношення норми права з нормами моралі, корпоративними, релігійними, політичними нормами.
2. Критерії класифікації та види норм права.
3. Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція: їх класифікація. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.
4. Спеціалізовані норми права: природа та особливості.

Мета заняття: сформувати у студентів уявлення про мікроструктуру права та правову норму як його первинну клітину, розглянути різноманітні класифікації норм права та логічну будову правового припису.

Основні поняття: норма права, гіпотеза, диспозиція, санкція, дефініція, презумпція, правова фікція, загальні норми права, спеціалізовані норми права, імперативні норми, диспозитивні норми, заохочувальні норми,

рекомендаційні норми, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, дозвільні норми, заборонні норми, диспозитивність, колізійна норма, відсильний спосіб викладу.

Basic concepts: *rule of law, hypothesis, disposition, sanction, definition, presumption, legal fiction, general rules of law, specialized rules of law, imperative norms, dispositive norms, incentive norms, recommendatory norms, substantive norms, procedural norms, regulatory norms, protective norms, permissive norms, prohibitive norms, dispositiveness, conflict rule, reference method of presentation.*

Додаткові питання для обговорення

1. Спеціалізовані норми права: їх природа, особливості та значення в правовому регулюванні. Види спеціалізованих норм права (норми-засади, норми-завдання, норми-принципи, колізійні і оперативні норми, норми-дефініції, норми-строки, норми-презумпції, норми-преюдиції, норми-фікції та ін.).

2. Способи викладення норм права в нормативно-правових актах.

3. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акту.

Теми рефератів

1. Юридичні презумпції та фікції: теоретичне значення та практичне застосування.

2. Дефінітивні норми у сучасному законодавстві України: проблеми термінологічної точності.

3. Санкція як елемент правової норми: види та роль у забезпеченні правопорядку.

4. Особливості структури норм конституційного права (проблема «відсутності» санкцій у багатьох нормах).

Практичні завдання

1. Зробити аналіз трьох статей із різних кодексів України (Цивільного, Кримінального, Кодексу про адміністративні правопорушення) та визначити в них структурні елементи: гіпотезу, диспозицію та санкцію.

2. Зробить добірку прикладів для кожного способу викладення норм (знайдіть у законодавстві одну пряму статтю, одну відсильну та одну бланкетну).

3. Виконати завдання: Визначте вид норми за характером правила поведінки:

- а) «Власник має право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном»
- б) «Продавець зобов'язаний передати товар покупцеві»
- с) «Забороняється привласнення державної влади»

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид. виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
7. Ганзенко О. О. Нетипові норми права в механізмі правового регулювання на сучасному етапі розвитку України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 5. С. 39–41.
8. Заморська Л. До питання про визначення категорії «норма права». Право України. 2007. № 7. С. 19–20.
9. Іванченко О. М. Норми національного та міжнародного права у практиці Конституційного Суду України. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 45. С. 198–203.
10. Колошин В. Логічна структура норми права. Право України. 1995. № 7.
11. Корнута Р. Вітчизняні погляди на структуру норми права. Право України. 2007. № 7. С. 19–20.
12. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». Часопис Прикарпатського національного університету. Серія: Юридичні науки. 2013. № 1 (2). С. 17–23.
13. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. Вип. 1. С. 129–135.

14. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: моногр. Харків: Право, 2014. 190 с.
15. Теплюк М. Чинність і дія норм права в теорії «чистого правознавства». Право України. 2011. № 4. С. 159–163.
16. Шутак І. Юридична техніка конструювання норми права. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 39–44.
17. Щур Г. М. Проблеми здійснення конкретизації норм права на сучасному етапі розвитку України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 5. С. 39–41.
18. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. Право України. 2017. № 6. С. 17–26.
19. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 27–33.
20. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142–164.
21. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. Право України. 2018. № 11. С. 14–31.
22. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. № 3. С. 65–78.
23. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. Право України. 2019. № 3. С. 158–176.
24. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. Право України. 2024. № 1. С. 108–118.
25. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
26. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.
27. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. Право України. 2024. № 12. С. 148–158.
28. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.
29. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 11

Тема 11. Правова система, система права та система законодавства

2 години

План

1. Правова система, система права: поняття, ознаки та їх структурні елементи.
2. Предмет, методи правового регулювання та диференціація системи права.
3. Публічне і приватне право. Загальна характеристика галузей та інститутів права.
4. Система законодавства: поняття, ознаки та структура.
5. Співвідношення системи права і системи законодавства. Співвідношення норм міжнародного і національного права.

Мета заняття: сформувати уявлення про структурну організацію права та його компонентів, з'ясувати критерії поділу права на галузі та інститути, визначити особливості співвідношення між внутрішньою формою права та його зовнішнім вираженням у законодавстві.

Основні поняття: система права, правова система, система законодавства, галузь права, інститут права, підгалузі права, структура системи законодавства, суб'єкти приватного права, суб'єкти публічного права, галузь матеріального права, галузь процесуального права, конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, трудове право, кримінально-виконавче право, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, приватне право, публічне право, міжнародне право.

Basic concepts: system of law, legal system, system of legislation, branch of law, institute of law, sub-branches of law, structure of the system of legislation, subjects of private law, subjects of public law, branch of substantive law, branch of procedural law, constitutional law, administrative law, civil law, criminal law, labor law, criminal-executive law, subject of legal regulation, method of legal regulation, private law, public law, international law.

Додаткові питання для обговорення

1. Суверенітет і право: як державна незалежність впливає на формування національної правової системи?

2. Сучасний стан системи законодавства в Україні: проблеми надмірної кількості нормативних актів («законодавчий спам»).

3. Процес «цивілізації» та «гуманізації» сучасного публічного права.

Теми рефератів

1. Критерії розмежування приватного та публічного права у спадщині римських юристів та сучасності.

2. Комплексні галузі права: дискусія щодо їх існування в системі права України (на прикладі медичного або ІТ-права).

3. Вплив права Європейського Союзу на трансформацію правової системи України.

4. Співвідношення системи права та системи законодавства: чому вони не збігаються?

Практичні завдання

1. Зробити аналіз переліку галузей права України та класифікувати їх на фундаментальні (профілюючі), спеціальні та комплексні.

2. Зробить добірку прикладів інститутів права у складі конкретної галузі (наприклад, у цивільному праві - інститут права власності, інститут спадкування).

3. Виконайте завдання: Порівняйте методи правового регулювання — імперативний (метод владних приписів) та диспозитивний (метод рівності сторін). Наведіть приклади галузей, де кожен із них є панівним.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.

2. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 № 228-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 3. Ст. 12.

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.

4. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 93. Ст. 364.

5. Загальна теорія права: Підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
6. Загальна теорія держави і права: стереотипне видання / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
7. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
8. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. Харків: Алерта, 2021. 528 с.
10. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
11. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
12. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. Право і суспільство. 2015. № 3 (2). С. 3–8.
13. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації. Право України. 2001. № 8. С. 48–51.
14. Лук'янець Д. Про структуру системи права. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 12. С. 112–114.
15. Луць Л. Структура правової системи суспільства: загальнотеоретичні аспекти. Право України. 2002. № 9. С. 7–10.
16. Мельник В. Конституція України в ієрархічній структурі законодавства: науково-теоретичний аспект. Право України. 2009. № 5. С. 61–66.
17. Мирошниченко М. Ідентичність – легітимність – правопорядок: до проблеми реформування правової системи України. Право України. 2003. № 5. С. 31–36.
18. Олейников С. М. До аналізу чинників системи законодавства. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2015. Вип. 2. С. 17–25.

- 19.Петришин О. В., Погребняк С. П. Система права: загальнотеоретична характеристика. Право України. 2017. № 5. С. 9–17.
- 20.Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. Право України. 2017. № 5. С. 18–26.
- 21.Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. Право України. 2017. № 6. С. 17–26.
- 22.Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 27–33.
- 23.Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. Право України. 2017. № 11. С. 142–164.
- 24.Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. Право України. 2018. № 11. С. 14–31.
- 25.Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. № 3. С. 65–78.
- 26.Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. Право України. 2019. № 3. С. 158–176.
- 27.Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. Право України. 2024. № 1. С. 108–118.
- 28.Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
- 29.Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.
- 30.Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. Право України. 2024. № 12. С. 148–158.
- 31.Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.
- 32.Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 12

Тема 12. Форми (джерела) права

2 години

План

1. Поняття та види джерел (форм) права. Співвідношення форми і джерела права.
2. Правовий звичай як джерело права. поняття, ознаки.
3. Правовий прецедент як джерело права. Нормативно-правовий договір: поняття та ознаки.
4. Нормативно-правовий акт як джерело права: поняття, ознаки, види.
5. Правова доктрина: поняття та особливості. Релігійно-правовий текст: поняття, ознаки та особливості.

Мета заняття: сформувати у студентів уявлення про поняття джерела права у матеріальному та юридичному сенсах, розглянути історичну еволюцію та сучасні види форм права, зазначити ієрархічну підпорядкованість нормативно-правових актів у правовій системі.

Основні поняття: джерело права, форма права, звичай, правовий звичай, судовий прецедент, юридична доктрина, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт, міжнародно-правові акти, закони, підзаконні акти, конституційні закони, звичайні закони, інтерпретаційні акти, ординарні закони, індивідуальні акти, закони прийняті в результаті референдуму, закони прийняті вищим законодавчим органом держави, виключні закони, загальні закони, органічні закони, постанова, указ, розпорядження, наказ, канонічне право, релігійні тексти, правовий акт.

Basic concepts: source of law, form of law, custom, legal custom, judicial precedent, legal doctrine, normative legal contract, normative legal act, international legal acts, laws, bylaws (subordinate acts), constitutional laws, ordinary laws, interpretative acts, regular laws, individual acts, laws adopted by referendum, laws adopted by the supreme legislative body of the state, exclusive laws, general laws, organic laws, resolution, decree, order, directive, canon law, religious texts, legal act.

Додаткові питання для обговорення

1. Джерела права і канонічне право: вплив релігійних норм на сучасні правові системи.

2. Прецедентна практика ЄСПЛ: чи є рішення Європейського суду з прав людини джерелом права в Україні?
3. Правовий прецедент в системі джерел права: теоретико-правовий аспект.
4. Місце правової доктрини в сучасній системі джерел (форм) права України.
5. Проблеми введення судового прецеденту у правову систему України.
6. Особливості механізму взаємодії джерел міжнародного та національного права.
7. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України.
8. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики.
9. Проблема визнання судової практики Верховного Суду України джерелом права.

Теми рефератів

1. Юридичний прецедент у країнах англо-саксонської правової сім'ї.
2. Роль правової доктрини у становленні континентальної системи права.
3. Нормативно-правовий договір як інструмент регулювання трудових відносин (колективний договір).
4. Ієрархія нормативно-правових актів в Україні: верховенство Конституції та законів.

Практичні завдання

1. Зробити добірку прикладів різних джерел права (знайдіть у законодавстві посилання на правовий звичай, приклад нормативно-правового договору та згадку про судовий прецедент).
1. Зробить аналіз Закону України «Про правотворчу діяльність» (або відповідного законопроекту) щодо класифікації та ієрархії нормативно-правових актів.
2. Виконайте завдання: порівняйте нормативно-правовий акт та нормативно-правовий договір. Виділіть три спільні та три відмінні ознаки.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.
3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид. виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.
6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.
7. Теорія держави і права: навчальний посібник / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Арабаджи Н. Б. Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 192 с.
8. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття. Право України. 2012. № 3-4. С. 385–395.
9. Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30–63.
10. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
11. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. Право і суспільство. 2015. № 4 (2). С. 12–16.
12. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. Право України. 2014. № 5. С. 22–30.
13. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1. С. 34–41.
14. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. Право України. 2008. № 3. С. 41–43.
15. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 55–60.

16. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404–410.
17. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3–6.
18. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15–17.
19. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: моногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
20. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27–33.
21. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.
22. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9–16.
23. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81–89.
24. Серета Т. Конституційно правові основи інтеграції законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2017. № 4. С. 4–11.
25. Петришин О., Погребняк С. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9–17.
26. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17–26.
27. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
28. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. *Право України*. 2018. № 11. С. 14–31.
29. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. *Право України*. 2018. № 3. С. 65–78.

30. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. Право України. 2019. № 3. С. 158–176.
31. Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина: до визначення поняття. Право України. 2022. № 10. С. 59–69.
32. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. Право України. 2024. № 1. С. 108–118.
33. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
34. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.
35. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. Право України. 2024. № 12. С. 148–158.
36. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.
37. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 13

Тема 13. Система нормативно-правових актів

2 години

План

1. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки та види. Поняття юридичної сили нормативно-правового акту.
2. Закон, загальне поняття та види законів. Місце і роль закону в системі нормативно-правових актів.
3. Підзаконні нормативно-правові акти та їх види.
4. Дія нормативно-правових актів у часі (пряма, зворотна), просторі та за колом осіб.
5. Види та система нормативно-правових актів в Україні. Нормативні Укази Президента України. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств. Локальні нормативно-правові акти.

***Мета заняття:** сформувати у студентів поняття нормативно-правового акту та його місце серед інших правових актів, розібрати*

ієрархічну структуру законодавства України та правила дії актів у часі, просторі та за колом осіб.

Основні поняття: *нормативно-правовий акт, система нормативно-правових актів, ієрархія нормативно-правових актів, аналогія закону, аналогія права, індивідуально-правовий акт, юридична сила нормативно-правового акта, міжнародно-правові акти, закон, тимчасові закони, надзвичайні закони, конституційні закони, звичайні закони, інтерпретаційні акти, індивідуальні акти, постанова, указ, розпорядження, наказ, рішення, положення, інструкція, відомчі акти, місцеві акти, локальні акти, підзаконний акт, юридична сила, ієрархія НПА, зворотно дія закону, екстратериторіальність, правотворчість, локальний акт.*

Basic concepts: *normative legal act, system of normative legal acts, hierarchy of normative legal acts, analogy of law (statutory analogy), analogy of law (legal analogy), individual legal act, legal force of a normative legal act, international legal acts, law, temporary laws, emergency laws, constitutional laws, ordinary laws, interpretative acts, individual acts, resolution, decree, order, directive, decision, regulation, instruction, departmental acts, local acts (municipal), local acts (institutional), subordinate act (bylaw), legal force, hierarchy of NLAs, retroactive effect of law, extraterritoriality, law-making, local act.*

Додаткові питання для обговорення

1. Нормативне значення роз'яснень Пленуму Верховного Суду України. Конституційний контроль.
2. Правові акти Конституційного Суду України.
3. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
4. Законодавчі колізії: правила вибору акта, якщо норми суперечать одна одній (Lex superior, Lex specialis, Lex posterior).

Теми рефератів

1. Конституція України - фундамент системи нормативно-правових актів.
2. Процедура прийняття закону в Україні (законодавчий процес).
3. Проблеми делегованої правотворчості: межі повноважень органів виконавчої влади.
4. Роль локальних нормативно-правових актів у регулюванні діяльності підприємств та установ.

Практичні завдання

1. Зробити аналіз ієрархічної піраміди нормативно-правових актів України та розташувати в порядку спадання юридичної сили такі акти: Наказ Міністерства освіти і науки, Конституція України, Закон України «Про освіту», Постанова Кабінету Міністрів України, Указ Президента України.

2. Зробить добірку прикладів індивідуальних актів (актів застосування права), щоб наочно продемонструвати їхню відмінність від нормативних актів.

3. Виконайте завдання: Громадянин вчинив правопорушення у березні, а в квітні набув чинності закон, який посилює відповідальність за це діяння. Який закон має бути застосований? Обґрунтуйте відповідь, посилаючись на статтю 58 Конституції України.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.

2. Закон України «Про правотворчу діяльність». Відомості Верховної Ради. 2023. № 93. Ст. 364.

3. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

5. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. 2-ге вид. виправл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 584 с.

6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 255 с.

7. Теорія держави і права: навчальний посібник / Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Арабаджи Н. Б. Одеса: Міжнародний гуманітарний ун-т, 2021. 192 с.

8. Євграфова Є. Об'єктивність права: гіпотеза та сприйняття. Право України. 2012. № 3-4. С. 385–395.

9. Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30–63.

10. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.

11. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 12–16.
12. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22–30.
13. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 34–41.
14. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. *Право України*. 2008. № 3. С. 41–43.
15. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404–410.
16. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15–17.
17. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27–33.
18. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони*. 2017. № 1. С. 19–24.
19. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9–16.
20. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81–89.
21. Серeda Т. Конституційно правові основи інтеграції законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2017. № 4. С. 4–11.
22. Петришин О., Погребняк С. Система права: загальнотеоретична характеристика. *Право України*. 2017. № 5. С. 9–17.
23. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17–26.
24. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.

25. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. *Право України*. 2018. № 11. С. 14–31.
26. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. *Право України*. 2019. № 3. С. 158–176.
27. Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина: до визначення поняття. *Право України*. 2022. № 10. С. 59–69.
28. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. *Право України*. 2024. № 1. С. 108–118.
29. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–78.
30. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? *Право України*. 2024. № 9. С. 13–28.
31. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. *Право України*. 2024. № 12. С. 148–158.
32. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері штучного інтелекту. *Право України*. 2025. № 4. С. 26–38.
33. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України*. 2025. № 4. С. 69–72.
34. Валевська Л., Мищак І. Удосконалення планування законодавчої діяльності парламенту Верховною Радою України IX скликання. *Право України*. 2025. № 5. С. 65–78.

3. Методи навчання

Лекція (мультимедійна, проблемна, лекція-конференція тощо); семінарські заняття (семінари-диспути, семінари-тренінги, дебати, брейн-ринги, ділові та рольові ігри, моделювання ситуацій тощо); консультації (групові, індивідуальні, дистанційні).

Для самостійного вивчення матеріалів курсу студенти використовують методичне забезпечення, яке розміщене на сайті Центру дистанційного навчання університету (<http://moodle.snu.edu.ua/>), доступ до якого провадиться через Інтернет.

4. Методи контролю

В освітньому процесі використовуються такі види контролю: вхідний, поточний, рубіжний, семестровий контроль.

Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, які відповідають програмі дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги здобувачам вищої освіти тощо.

Поточний контроль (рейтинг) – оцінювання за результатами семінарських занять.

Види поточного контролю обираються викладачем, який веде семінарські заняття, за погодженням з лектором та у відповідності з даною програмою. Видами поточного контролю можуть бути опитування, тести, контрольні та інші письмові роботи, колоквіуми, експрес-опитування, результати виконання домашніх та індивідуальних завдань.

При поточному контролі під час семінарських занять оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у відповідях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань, колоквіумів, контрольних робіт тощо.

Контроль самостійної роботи (захист індивідуальних, навчально (науково)-дослідницьких завдань).

Підсумковий контроль (іспит).

Підсумковий (семестровий) контроль з дисципліни проводиться відповідно до навчального плану у вигляді семестрового екзамену в терміни, встановлені графіком навчального процесу та в обсязі навчального матеріалу,

визначеному робочою програмою дисципліни. Форма проведення семестрового контролю (іспит) визначені викладачем. Перелік питань, що виносяться на семестровий контроль, надається у додатку А.

Ректорський контроль (виконання комплексних контрольних завдань).

5. Розподіл балів, які отримують студенти

Таблиця 0.1- Бали оцінки за навчальну діяльність - денна форма, 1_ семестр

Б.1 Тема 1	Б.1 Тема 2	Б.1 Тема 3	Б.1 Тема 4	Б.1 Тема 5	Б.1 Тема 6	Б.1 Тема 7	Б.2 Тема 8	Б.2 Тема 9	Б.2 Тема 10	Б.2 Тема 11	Б.2 Тема 12	Б.2 Тема 13		Самостійна робота	іспит	Сума
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4		до 8	до 40	100

6. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	ОцінкаECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

7. Рекомендована література

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Право, 1996. 36 с.
2. Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Акт проголошення незалежності України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.
4. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 5-6. Ст. 43.
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята ГА ООН 10 грудня 1948 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнятий ГА ООН 16 грудня 1966 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Прийнятий ГА ООН 16 грудня 1966 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. К., 1992.
8. Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. Збірник законодавчих актів із питань громадянства. К.: РІО МВС України, 1997.
9. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку. Прийнято резолюцією 34/169 ГА ООН від 17 грудня 1979 р. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонської. К.: Сфера, 1999.
10. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 3. Ст. 17.
11. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-17. Ст. 133.
12. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 19. Ст. 134.
13. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.
14. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.
15. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 44. Ст. 2041.

16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

17. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

18. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 13. Ст. 222.

19. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.

20. Виборчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

21. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021. Офіційний вісник України. 2021. № 31. Ст. 1762.

22. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023. Голос України. 19.09.2023. № 32.

23. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу: Закон України. Голос України. 29.08.2025. № 171.

Література

1. Ось ваш список літератури, очищений від повторів та оформлений у єдиному спрощеному стилі. Я уніфікував пунктуацію, виправив описки у прізвищах та назвах видавництв, а також привів посилання до лаконічного вигляду.

2. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина 1. Актуальні проблеми теорії держави: навч. посіб. / С. М. Тимченко та ін. К.: КНТ, 2007.

3. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. Право України. 2010. № 2. С. 101–108.

4. Актуальні проблеми теорії права: навч. посіб. Запоріжжя: Просвіта, 2014. 216 с.

5. Алексі Р. Існування прав людини. Право України. 2011. № 8. С. 121–131.

6. Арсентьєва О., Котова Л., Татаренко Г. Правове виховання молоді як основа формування правосвідомого суспільства. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2017. № 5. С. 9–12.

7. Батанов О. Народовладдя та муніципальна влада: феноменологія співвідношення і взаємодії. Право України. 2019. № 10. С. 175–194.

8. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ судами України. *Право України*. 2018. № 2. С. 170–184.
9. Бобровник С. В. Проблеми теорії держави і права. Курс лекцій. К.: КУП, 2004.
10. Богуцький П. Нелінійна раціональність системи права. *Право України*. 2018. № 6. С. 182–194.
11. Бориславська О. Конституційна юрисдикція в умовах європейської моделі конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 93–107.
12. Бандура О. Основні цінності права як система. *Право України*. 2008. № 5. С. 14.
13. Белкін Л. Від верховенства права до правового нігілізму: небезпеки деяких тлумачень. *Право України*. 2010. № 11. С. 56–66.
14. Бігун С. Право як релігія: про ще одну роль юристів. *Юридична газета*. 2008. № 22 (157).
15. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. *Право України*. 2008. № 3. С. 41–44.
16. Ващук О. Релігійні права дитини: теоретичні та практичні аспекти. *Юриспруденція on-line*. URL: <http://lawyer.org.ua/?w=r&i=5&d=235>.
17. Ведерніков Ю. А., Геркул В. С. Теорія держави та права. К.: Центр навчальної літератури, 2005.
18. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2015. № 1. С. 13.
19. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. *Право України*. 2018. № 3. С. 65–78.
20. Гончаренко В. Конституція Української Народної Республіки 1918 р. – вінець законодавчої діяльності УЦР. *Право України*. 2018. № 4. С. 11–24.
21. Гришук О. Філософія людської гідності у праві. *Право України*. 2018. № 9. С. 14–28.
22. Добрянський С. Юридичне гарантування дотримання прав людини інституціями Європейського Союзу. *Право України*. 2015. № 2. С. 151.
23. Добрянський С. Вплив Загальної декларації прав людини на формування фундаментальних правозахисних актів ЄС. *Право України*. 2018. № 9. С. 140–150.

24. Єрмолаєв В. Про конституційний процес в Українській Народній Республіці 1917–1918 рр. *Право України*. 2018. № 4. С. 25–38.
25. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997.
26. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002.
27. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за ред. Л. М. Маймескулова. Х.: Право, 2011. 520 с.
28. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужі. 2-ге вид. К.: Атіка, 2006. 256 с.
29. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній Новий час) / за ред. Б. Й. Тищика. Л.: Світ, 2006. 696 с.
30. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, 2002. 716 с.
31. Історія держави і права зарубіжних країн у схемах / уклад. С. І. Власенко та ін. Х.: НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2007. 35 с.
32. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела / упоряд. Г. І. Трофанчук. К.: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
33. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. К.: Центр навч. літ., 2004. 672 с.
34. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. Львів: Новий Світ. 2000, 2003.
35. Козаченко А. Система місцевого самоврядування за проектами конституцій УНР 1917, 1918 і 1920 рр. *Право України*. 2018. № 4. С. 51–64.
36. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. К.: Атіка, 2005.
37. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. *Право України*. 2015. № 9. С. 81–89.
38. Лук'янов Д. Правова система: поняття та різноманітність у сучасному світі. *Право України*. 2019. № 3. С. 158–176.
39. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. № 1. С. 172–183.
40. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. *Право України*. 2018. № 12. С. 207–219.
41. Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Нариси з теорії права: навч. посіб. К.: Істина, 2004.

42. Мішина Т. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.
43. Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності. *Право України*. 2018. № 11. С. 14–31.
44. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс). Одеса: Юридична література, 2004.
45. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник. 3-є вид. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2008. 244 с.
46. Панкевич О. Колективні людські права: філософсько-правові та загальнотеоретичні аспекти. *Право України*. 2018. № 9. С. 124–139.
47. Рабінович П. Універсальний канон людських прав. *Право України*. 2018. № 9. С. 109–123.
48. Рабінович С. Загальна декларація прав людини як основа концепції допустимих обмежень прав. *Право України*. 2018. № 9. С. 151–166.
49. Селіванов О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157.
50. Скрипнюк О. В. Забезпечення ефективності функціонування системи демократичної влади. *Право України*. 2015. № 5. С. 72.
51. Слінько Т. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108–125.
52. Слободянюк П. Захист прав людини від злочинних посягань – новий доктринальний підхід. *Право України*. 2018. № 5. С. 196–206.
53. Софінська І. Світоглядне ядро громадянства: від традиційних до емансипативних цінностей. *Право України*. 2019. № 5. С. 138–150.
54. Стефанчук Р. Юридична природа народовладдя як політико-правової категорії. *Право України*. 2019. № 10. С. 13–24.
55. Татаренко Г. В., Алієва К. Е. Проблеми моніторингу прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 1 (35). С. 167–174.
56. Татаренко Г. В., Арсентьєва О. С. Інформаційна агресія РФ проти України: історичні паралелі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 1 (35). С. 175–182.
57. Татаренко Г. В. Індекс верховенства права як показник забезпечення правового середовища. *Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції: тези доповіді*. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. С. 91–93.
58. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні. *Право України*. 2015. № 5. С. 47.

59. Токарська А., Софінська І. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 147–164.
60. Тітов М. Визначення правових дефініцій як ключ до реформи з децентралізації влади. *Право України*. 2019. № 3. С. 287–295.
61. Шемшученко Ю., Пухтинський М. Проблеми децентралізації публічної влади. *Право України*. 2015. № 5. С. 28.
62. Шемшученко Ю., Скрипнюк О. Зміцнювати, а не розхитувати державний суверенітет. *Право України*. 2015. № 8. С. 15.
63. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
64. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. К.: Право, 2015. 368 с.
65. Теорія держави і права: навч. посіб. / Т. Г. Каткова. 2-ге вид. Х.: Право, 2020. 96 с.
66. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
67. Загальна теорія держави і права / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
68. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.
69. Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. *Право України*. 2019. № 10. С. 25–39.
70. Загальна теорія права: підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. 6-те вид. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
71. Загальна теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
72. Теплюк М. Конституційне визначення публічної влади – ключова ланка юридичної доктрини. *Право України*. 2021. № 2. С. 29–41.
73. Мороз А. Держава і місцеве самоврядування в Україні як інститути влади народу. *Право України*. 2021. № 2. С. 42–51.
74. Скрипнюк О., Скрипнюк О. Демократична, соціальна, правова держава в контексті національної ідеї. *Право України*. 2021. № 2. С. 52–62.
75. Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання. *Право України*. 2021. № 1. С. 12–42.
76. Максимов С. Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри. *Право України*. 2021. № 1. С. 43–65.

77. Костенко О. Що таке природне право? Право України. 2021. № 1. С. 115–138.
78. Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. Право України. 2021. № 2. С. 13–28.
79. Хоменко М. Визначення основних вимог до правових норм у процесі нормопроєктування. Право України. 2021. № 12. С. 64–73.
80. Рабінович П. На шляху до формування доктрини основоположних прав людини. Право України. 2022. № 1. С. 23–38.
81. Ющик О. Про “посткласичну теорію права” та її наукову новизну. Право України. 2022. № 2. С. 9–20.
82. Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина: до визначення поняття. Право України. 2022. № 10. С. 59–69.
83. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? Право України. 2023. № 1. С. 54–75.
84. Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни. Право України. 2023. № 1. С. 76–93.
85. Рабінович П., Рабінович С., Панкевич О. Праворозуміння – фундамент формування правової доктрини. Право України. 2021. № 1. С. 18–33.
86. Остапенко Г. Легальність, легітимність і правова визначеність у реаліях 2022–2023 рр. Право України. 2023. № 3. С. 54–71.
87. Бобровник С. В. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
88. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2023. 584 с.
89. Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію. Право України. 2024. № 1. С. 108–118.
90. Камінська Н. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. Право України. 2024. № 7. С. 56–78.
91. Стовба О. Чи може право щось зробити з війною? Право України. 2024. № 9. С. 13–28.
92. Білецька Л. Поняття судового прецеденту в українській правовій доктрині. Право України. 2024. № 12. С. 148–158.
93. Суржинський М. Виклики та можливості адаптації законодавства України до європейських стандартів захисту персональних даних у сфері ІІІ. Право України. 2025. № 4. С. 26–38.
94. Пархоменко Н. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. Право України. 2025. № 4. С. 69–72.

95. Валевська Л., Мищак І. Удосконалення планування законодавчої діяльності парламенту ВРУ IX скликання. Право України. 2025. № 5. С. 65–78.

8. Інформаційні ресурси

Державні інформаційні системи та органи влади

Інформаційна система «Законодавство України» - zakon.rada.gov.ua/laws

Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України - minjust.gov.ua

Офіційний вебпортал «Судова влада України» - court.gov.ua

Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора - gp.gov.ua

Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ (МВС) - mvs.gov.ua

Рішення ЄСПЛ щодо України на сайті Мін'юсту - minjust.gov.ua/.../rishennya-schodo-ukraini

Міжнародні ресурси та професійний розвиток

Council of Europe (HELP - Освіта в галузі прав людини для юристів) - help.elearning.ext.coe.int

Центр розвитку українського законодавства - ulde.kiev.ua

Наукові бібліотеки

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського - nbuv.gov.ua

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (Парламентська) - nplu.org (раніше nplu.kiev.ua)

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича КНУ ім. Тараса Шевченка — library.univ.kiev.ua

Наукова бібліотека НаУКМА - library.ukma.edu.ua

Наукова бібліотека СНУ ім. Володимира Даля - library.snu.edu.ua

Ресурси СНУ ім. Володимира Даля

Факультет права, гуманітарних і соціальних наук - pravo-snu.com.ua

Юридична клініка «PRO BONO» - pravo-snu.com.ua/clinic

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до семінарських занять з дисципліни
«Теорія держави і права»
(для студентів спеціальності D8 Право)
1 частина

(Електронне видання)

Укладачі:
АНТОНЕНКО Михайло Іванович
КОТОВА Любов Вячеславна

Редактор	
Техн. редактор	О.В. Маслош
Оригінал-макет	О.В. Маслош

Підписано до друку _____
Формат 60x84¹/₁₆. Папір типограф. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. №. Облік. вид. арк. _____.
Тираж ____ екз. Вид. № _____. Замов. № _____. Ціна договірна.

Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Адреса видавництва: вул. Іоанна Павла II, 17
Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com